

Орися Легка

**«Заснули райдуги
у теплоті твого волосся...»:
особливості інтимної поезії
Романа Бабовала**

Один із дослідників творчості Романа Бабовала слушно зазначив: «...жодним інтерпретаційним спробам і констатаціям... не вдасться остаточно з'ясувати зміст тієї органічної живої словесної єдності, якою є фраза у Бабовала... Її залишається лише об'єктивно сприйняти» [4, с. 16].

Спроможуся на ризик: бодай наблизитись до тих дверей у його поетичному світі, за якими превалююча екзистенційна рефлексія все ж залишає невеличку шпаринку до розуміння зметафоризованих до краю, але відчутно інтенсивних переживань автора.

Р. Бабовала відносять до молодших членів «Нью-Йоркської групи», чільних представників якої об'єднувало особливе світо-відчуття, загострене розуміння своєї земної місії, відмова від існуючих стильових орієнтирів. Ба більше. Вони творили особливу поезію – поезію думання, поезію ерудиції, поезію коду, коли сенс лише частково зумовлений природою тексту, а більшою мірою приписаний читачем. Разом з Ю. Коломийцем, М. Царинником, М. Ревакович Р. Бабовал ще болісніше від своїх старших колег сприймали світ, складно реагуючи на його прояви у своїх віршах. «Ці автори зміщують акцент зі споглядання естетичних об'єктів на їх переживання, створюючи відчутну напруженість між непроникною структурою твору і свідомістю, яка сприймає світ» [1, с. 40] – констатує О. Астаф'єв. Літературознавець акцентує на внутрішньому драматизмові й душевному дискомфортові авторів, що текстуально проявляється у вигляді нових комбінацій розірваної на фрагменти дійсності, які вириваються з глибин підсвідомості.

Власне, інтимні звіряння Р. Бабовала – не просто зафіксований «фрагмент дійсності», це радше сама дійсність, що проявляється своєрідною усе-присутністю, «розлитістю» по маргінесах складної авторської поетичної скульптури. Він не освідчується в коханні, не шукає прихистку в любовних утіхах. Від його інтимних поезій віє невідомістю, якоюсь холоднуватістю, спустошеністю, відчуттям нерозрадної людської самотності.

Проте тема кохання простежується практично в усіх добірках митця. Не кажу вже про такі збірки, як «Нічні перекази», «Листи до коханок» та «Омана молока», майже всуціль складених з інтимно-еротичних віршів. Інтимна лірика Р. Бабовала – складна, вражає своєрідністю нібито власного самозаперечення. Зацікавлений ірраціональними порухами людської свідомості, до самозабуття заглиблений у внутрішній світ людини, поет одночасно тривожно «оглядається», шукаючи дорогу до себе, губиться у відповідях, а тому, очевидно, «кодує» їх. Письмо, отже, позначене експериментуванням зі словом та формою. Важлива роль у конструюванні світу кохання відводиться метафорам, які дають змогу авторові виявити себе, тонко нюансувати інтуїтивне, підсвідоме, а також втілювати заплутаний шлейф сюрреалістичного думання. Тут доречно згадати слова Ф. Ніцше про те, що кожна творча особистість «прагнула до створення рятівного видіння, і потім, занурившись у споглядання його, спокійно трималася б серед моря на своєму хиткому човні» [6, с. 70].

Так, ледь вловлювані інтимні ознаки затираються, нівелюються розгнuzданістю сюрреалістичного мазка, перед очима постає сумне видіння (у поезії зі збірки «Подорож поза форми»):

землею пахнуть твої коси
в часі кохання протоплазму так
нагадає тоді вода
десь – сон мов бублик з діркою
для втомленого мозку [2, с. 41].

Вже у цьому вірші на поверхні лежить така риса інтимного світу Р. Бабовала, як універсальність, котра є чи не основоположною у його творчості. Органічно поєднати чуттєве (хоча й виразно негативного прояву) із таким, що належить до сфери точних

наук і дискурсивного мислення, формуючи органічну цілість, – закономірність у поезії Р. Бабовала.

Такою ж надреальною, неозначеною особою, фантазмагорією без окресленої тілесної «оболонки» постає жінка-з'ява, ілюзія, привид. Вона вимріяна, але ця мрія ніколи не стане реальністю, бо у цьому світі для неї немає життя.

Кожен рядок – вагомий штрих до декодування цілої строфи. А віднайти код практично неможливо, є варіант домислити, припустити... Поетова жінка парадоксально усеприсутня в його світі, про що свідчить її «неіснування», яке всіма силами він намагається заперечувати. Така парадоксальність авторського мислення інтегрується в модерні вислови, помережану недомовками образну символіку. Складається враження, що поет зумисне віддаляє власну мову від звичайної літературної, аби зілюструвати міру віддаленості його власного світу від нашого буття: «коли вмирати будуть ранком коні / я снитиму про тебе сни / кривавіші / ридатиму...» [2, с. 50]; «між нами ходить божевілля. – / прадіди звіряються: / деь, кажуть, папороть (ходи!) / росте далеко шовковіша» [2, с. 78]; «хто ж нас переведе туди / крізь проріз пристрасти / у невиразний вимір простору / де море зморене до краю ототожнюється / із виснаженою землею?» [2, с. 205]. Очевидно, такі картини – результат підсвідомих актів, вигадати їх важко, це злет недовідомих порухів серця, душі. Коментувати непросто, бо й сам Р. Бабовал може не здогадуватися, які множини сенсів здатен породити його текст.

Філософський підтекст інтимних рядків (зб. «Восени вода») закликає у світ міфу, легенди, вічності, заворює незвичними, але глибокими образами («сивина очей душі»). Вірш немов сам dorостає до власних меж, цілковито органічний, недомовленість неповторно-природно заторкує духовну співтворчість читача.

Поетова мрія, об'єкт кохання з'являється з ірреальності, заколисана вітрами життя, вона не має ані найменшої дотичності до буденних ознак жінки. Така незвичність, універсальність твореного образу не потребує від автора віддзеркалити повноту почуттів і вібрацій самого життя, а радше спонукує передати меланхолійну тугу за тим, щоб цю повноту почуттів вирізьбити в текст.

Нереальна жінка і чоловік єднаються через єднання з природою. Завдяки кохання відкривають одне в одному вічність, закладену в живій природі. Трепетом наближення до чогось нестерпно бажаного віє від слів *«відстані, як між двома зернинами секунд»*, ще крок – і гармонія з Всесвітом, у собі й над собою. Ця поезія – рідкісний випадок, коли душею поета оволодіває солодкий відсвіт, умиротвореність. Вдумаймося: *«ти відходиш / ввечері... / по тобі мабуть згорить останній жмут надії / що в моїй полатаній душі.»* [2, с. 166]. Серпанком смутку, ностальгії оповиті рядки: *«вже начеб ранок / а чомусь ще півень не запіяв»* [2, с. 166]. У поетичному синтаксисі відсутні стривожені сюрреалістичні комбінації, а метафори ніби «губляться» у величі власного змісту. Вчувається ледь вловимий відгомін голосів українських романтиків, а також Петрарки, Данте, Ронсара.

Загалом Р. Бабовал – абсолютний новатор у мовно-стилістичній майстерності, що ґрунтується на «базових рівнях системи мови (лексичному, фонетичному, граматичному, синтаксичному з урахуванням законів пунктуації)» (М. Нікула). Постає особлива реальність, і вже не просто мотив ліричного переживання, а своєрідна модель буття «випробовує» читацьку уяву:

коли виплигує кохання наглим голубом з руки – вже не лякає нас зліт воронів, і чи вертяться далі сонцю спопелілому? [2, с. 78]

Автор творить свій міф, у якому чомусь зайвою є *«молитва мертвим»*, *«бджолиний час плете вузли жорстокі»*, *«між нами ходить божевілля»*. Читач потрапляє у пастку мови: усі поняття осібно зрозумілі, а зв'язані в текст, не піддаються тлумаченню. Це вже текст у тексті. Як на долоні – невідповідність авторської логіки логіці, звичній для нас.

Емоції, переживання поета, що не піддаються розшифруванню, як правило, розлиті між рядками, відчуються у невимовності ілюзорно-позасвідомого. Свою еротичу він «одягає» у вишукані форми: *«під шкірою – пожежі / невгасимі. у твоїх / очах – лявіни срібла / під сукнею – молочне / озеро і пекло»* [2, с. 79]. Пунктуаційні правила для автора – не закон, він розставляє чи просто ігнорує розділові знаки відповідно до логіки свого тексту.

Живою магією слова поет виважує сконденсованість власного інтимного простору на тлі безмежності всесвіту («коли в коробку / золоту / поняття часу / замикаю» [2, с. 79]; «щілина / між нами й вічністю...» [2, с. 89]; «шукаємо шляхів, що поведуть нас у безвітря. / що божевілля спраги обминуть.» [2, с. 8]; «не встиг я розрізнити снігу твоїх пліч від піни / океанів» [2, с. 107]).

Особистісні моделі буття в Р. Бабовала часом позначені рисами українськості. Хоча, до слова, це спірне питання серед літературознавців. Скажімо, М. Льницький репрезентує поета українському читачеві як «український сонях під бельгійським сонцем», наголошуючи на генетичності українських знаків у авторському тексті: «Несподівано, за якимось генетичним покликом з'являються у віршах коні, соняхи, вітряки – реалії українського степу, української історії, української поезії – і вигадливо переплітаються не тільки з реаліями урбанізованого середовища, а й з іншими знаками психологічного комплексу переселенця, що формувався у маргінальній (межевій) ситуації...» [5]. Категорично протилежної думки дотримується В. Івашко: «Серед організовуючих елементів у символіці поета, що є запорукою єдності його поетичного світу, в тій постійній індивідуальній міфології, що лежить в його основі, відсутній український колорит» [4, с. 9]. Думаю, що абсолютно знівелювати «поклик крові» у поезії Р. Бабовала неможливо. В інтимному буттєвому просторі його віршів хай зрідка, проте зрине «тополя... для збереження пам'яті / про наше перше запаморочення» [2, с. 85], а «з липових листочків шелест твого імені» [2, с. 105] знову захочеться вичитати. Вишукано «небо загорілося від райдуги / що зашморгнула соняшник / горбатий у незграбному півсні...» [2, с. 236], бо «на слиз'ячій порозі казки» ліричний герой ковтнув «краплиночку живучої роси твоєї цноти». Незмінний атрибут українського кохання, оповитий таємничістю, казкою, – квітка папороть – мимоволі проникає в поетичний текст. Звісно ж, цей образ забарвлений модерною експресією, «виштовханий» підсвідомістю автора, сформований у лише йому відому модель буття:

а папороть сховала
вчорашнє літо під крило
і прив'язала вітер до
ноги найстаршої берези...

я вже не знаю де
тебе шукати
аби віджити завтра...
ти заблукала (переказують)
за невиразний вимір неіснуючих
рослин... [2, с. 247].

В іншій поезії натрапляємо на образ полину, що символізує в українських піснях гіркоту спомину, терпкість розлук, потамування минулих надій. У Бабовала своє трактування цього образу, хоча також з розряду гірко-полинного розуміння недосяжності ідеалу. Його *«янгол пристраси»* переорює душу, *«щоразу викрадаючи із тіл знеможених / то клаптик підсвідомости що в'яне / то шмат сумління...»* [2, с. 314]. Безжально відверто, недомовлено сприймаються рядки:

за жменю полину дешевого
я продаю тебе
прохожим з-поза часу
того
що вже віддавна нас забув [2, с. 314].

Важко збагнути джерела думок поета, буденність і потойбіч його світу, однак безпомилково вловлюється нерозривна енергія поетичної форми, інтелектуальна змістовність, спресована в образи-коди. При цьому кожне слово пульсує динамікою смислових відтінків, уможлиблюючи співжиття реалій та ілюзій.

Часто ловила себе на думці про неймовірну схожість у баченні, відчутті світу Р. Бабовала з Б.-І. Антоничем. Інтимні зізнання цих двох поетів незмінно чисті і природні, сповнені цноти буття, їх особистісно-еротичні фантазії «розлиті» в природі, «врослись» в неї. Більше того, природа – їх Творець, Абсолют. Очевидно, саме пантеїстичне сприйняття буття, включення інтимних почуттів у природний колообіг зроджують рядки:

завісу жита вранці відхиливши
так я знайшов тебе –
нагу
тендітну серед паперових зміїв
в куці безкрилих маківок
що несподівано заметушилися

і випурхнули навкруги
коли тебе
як квітку
я
зірвав. [2, с. 265].

Магічно схоплений еротизм у природі часто у Бабовала (як і в Антонича) стає тлом, а то й джерелом людських утіх, спокус, насолод. Читач заворожений до знемоги – так відверто описано найпотаємніше, без найменшого натяку на вульгарність:

облизана туманами
тут вигинається струнка лоза
безжурна – де ж вітрам її переломити
це кажуть жінка що вмливає похапцем
як тільки пучкою мізинця
до її тіла доторкнешся
це кажуть озеро
без справжніх берегів
просторе таємниче
камінчик кинеш – і за мить
коловорот розгнузданий
шалено плесо переоре [2, с. 298].

Схожих віршів у Р. Бабовала немало. Поет часто оперує алегорією, яка дозволяє йому абстрагувати психологічні комплекси любові, еротичних ілюзій, філософсько-інтелектуальних спромог при пізнанні всесвіту в коханні і кохання у всебутті. Проте, як і в інших поетів Нью-Йоркської групи, у Р. Бабовала є особливо близька його світовідчуттю призма, крізь яку він заломлює образи оточуючого життя. Це своєрідний, часто незрозумілий читачеві міфічний спосіб художнього мислення, що провокує на громадження в ліриці поета метафоричних модусів споглядання, скомпонованих за принципом «текст у тексті».

Причащаючись жіночого тіла, поет розкошує безконечними відкриттями, жіноча плоть для нього навіки повінчана з природою, вона – витвір Всевишнього, вічна, але змінна. Тому кожного разу нова, цікава, неповторна. Змістовні порівняння точні, хоча й незвичні, метафоричні сполуки у поезії вражають, спонукають думати, добудовувати авторську модель кохання: *«ішов дощ, ти була, мов овоч – / із запахом негоди під твоїм плащем розшитим /*

із виразом спокуси під твоєю сукнею роздертою... / твоя рука зганяла порухом / між нами сни щоразу молочніші... / дощ і твоє тіло – / як земля – такі обманливі, зрадливі» [2, с. 81]. Чому сни «молочніші», а тіло «як земля»? Варіантів домислювання обмаль. Проте дозволю собі зазначити, що один із наулюбленіших, найзмістовніших, найбільш вживаних поетом образів – образ молока (і похідні від нього – «молочні сни», «омана молока» і т. д.) – займають особливе місце у поетовій концепції жіночого тіла й еротичних зізнань взагалі. Молоко – кохання, еротика, солодка спокуса, інтимні мрії. Метафори місткі, за ними – дивний світ почуттів, далеких від буденності. Тому прості слова втрачають звичний для нас зміст, набувають магичності, таємничості, зачаровують сенсозначущістю: *«роздерте рогом місяця – кохання / скрипить воно, немов / забуті сходи, що ведуть / під землю, вимінуючи / країну молока, імперію медів»* [2, с. 86]. Так хочеться по-іншому розставити розділові знаки, як того вимагають закони мови і звичне мовленнєве звучання. Проте... Роман Бабовал створює свої універсальні закони пунктуації і синтаксису, що слугують творенню «тексту в тексті» і розраховані на читача вдумливого, інтелектуала, котрий більш-менш осягне потаємні коди авторської перцепції.

Багато запитань породжує бабовалівський текст, вичерпних відповідей шукати годі. Як і картини сюрреалістів, до розуміння яких можна лише наблизитись, так і поезії Бабовала: при наближенні – зачудування і певна розгубленість. Чому так часто порівнює автор жіноче тіло із землею, а любов із божевіллям? Чи здатні «пожежі» (до речі, ще один поліфункціональний образ у поета) спопелити згадки тілесних насолод, щоб констатувати: *«а ми собі / одне для одного / (невже?) – лише тілесна чужина...»* [2, с. 99]? Вже мовилось, що Р. Бабовал-поет – більше песиміст, ніж оптиміст, і його інтимні вірші позначені смутком, зболено-ностальгійним настроєм, особливою задивленістю в життя, кохання, жінку, і всюди наче вчувається подих смерті:

край неба – лісовик пастки готує
на мою довірливість, на твою цноту.
ми засинаємо між двома грудками землі,
що така подібна до твого тіла [2, с. 98].

Поет уміло водить мазком натураліста, моделюючи іноді мото-рошні картини інтимних стосунків: *«стягну до стін тобі зубами небо...»* [2, с. 102], *«хто ж завтра роздягатиме твоє / ім'я між двома краплями дощу, / від яких іржавіють уста?»* [2, с. 103], *«в глибинах тіла землетруси крові»* [2, с. 109], *«за ніч одну / до краю літо ніби розгризло / останню / нашу незамінну / пристрасть»* [2, с. 260]. А ось перед очима поетично оформлений каскад почуттів, а в уяві постають картини сюрреалістів: *«пляма від дешевого вина / метеликовий дотик пальців... / марне маячіння цькованого звіра / судороги ящірки в незграбності кохання... / смак нечистої води / й нещадне вістря спраги»* [2, с. 177]. Власне, справді глибока і неперебутня творчість завжди позначена трагічністю сприйняття світу, бо істинний поет не просто «списує» буття, він осягає рівень переживання світу. Багатьом поетам вдається відтінити цю трагічність відповідним кольором. У Р. Бабовала барва з'являється вкрай рідко, кольористичний епітет не відіграє вагомій ролі. Світлого чи темного тонування почуттів він досягає максимальною смисловою заповненістю, заглибленістю у запаморочливі манівці словесних надр.

Насамкінець, хочу відчувати теплі і світлі тони й напівтональності інтимно-еротичної поезії Р. Бабовала. Автор вміє вдивлятися в ауру добра, і тоді колоситься його лірика «пшеницею», тішиться «соняшниками», губиться у лісах мрій. Кохана жінка, вимріяна, піднесена до ідеалу, іноді гріховно-земна, а більше над-реальна, запаморочує уяву поета і йому нестерпно хочеться *«пізнати остаточну тайну / і нею освятити нашу гостру / несвідому спрагу / божевілля»* [2, с. 180], *«щоб проросло крізь нас кохання чисте і прозоре»* [2, с. 180]. А ще відчувати той спалах, особливий стан душі, який неможливо повторити: *«так знову прочитати б / твоє засмагле тіло... / як підкаже дотик пальців / як підкаже памороч / передкохання»* [2, с. 189].

Мить одухотвореної насолоди переживає вся природа (*«тобі весною стегна загортаю. вже й слів не стає, / аби ревніше помолитись / до чудної зелені пшениці. / твою шкіру, імена твої усі люблю, як тільки / сонце розпинається на бляклих кольорах – увечері»* [2, с. 115]; *«п'янки кохання я знаходжу / в кожному зернятку пшениці під / крилом птаха»* [2, с. 168]). Естетично оформлені еротичні почування вписані в схожу природну ситуацію:

ніжніші груди твої за
проснулі ранком персики поліття
що спекою не займані... [2, с. 197].

Скільки делікатності, вишуканого мистецького чуття, справжності емоцій віднаходимо у рядках *«тремтить примхливе плесо моря / що стиха причайлось нетерпляче між / двома загубленими островами»* [2, с. 197]. Поетова душа відпочиває, у замріяній спокусі несвідомо повертає до рядків біблійної Пісні Пісень, реконструюючи їх на свій лад:

коли кохаємось:
мій дотик – мов огонь загублений в соломі
твій стан – мов неугавне розгинання очерету
мої уста – мов ледь дозріла шкірка персика
і твої перса – мов сполохані два соболі [2, с. 172].

У Біблії читаємо:

Твої губки – немов кармазинова нитка...
Два перса твої – мов ті двоє близнят молодих у газелі... [3, с. 835].
Уста його – солодощі, і він увесь – пожадання... [3, с. 837].

Автор часто апелює до образу «персика», що символізує щасливу гармонію тілесних і душевних насолод.

Поет захоплюється красою жінки, особливої сили надає такій її ознаці, як волосся. Він «вичитує» з цієї ознаки суто бабовалівську, незмінно складну інформацію і вибудовує такі модерні вислови, котрі безвихідно заплутують уяву читача:

птахи
проснулися в твоїм волоссі
і віднесли
на поняття землі
усмішку первісну [2, с. 61].

Від такої дивної картини *«приснилися найстаршим соняшникам / подорож поза форми»*. Чому? Запитанням немає кінця. Але неповторна індивідуальна стилістика, цілковито особистий синтаксис вивершують поетове розуміння вершин духовної екзистенції. Завдяки уяві, почуттям, особливому талантові він

проникає в потаємні, лише йому відомі глибини буття. Органічно відчуваючи природу людини, трансформує власні враження у незвичні, магічні образи і цілі картини, передані далеко не буденною поетичною мовою. Увага митця зосереджується на трьох первнях: природа – кохання (людина) – всесвіт. Інтимні зізнання випросторюються в трансцендентні мотиви: *«пройшли крізь нас дощі – розгнүздані казкові коні... / у сонця викрав я один ще день горіховий і сміх / кульбаби... [2, с. 124].* Звичне, буденне заворожує величчю і незбагненністю свого втілення, що дає підстави думати про моменти авторського повернення до найпервісніших структур української міфологічної свідомості зі зримим опертям на сучасну філософію і психологію. Його кохання, фізичне і духовне, закодовується у глибокі філософські сентенції, котрі викликають читача на акт поетичного співтворення: *«зажди! / ми ж добрели лишень до берега години, / що визначає невиразну межу між / кінцем ілюзій та початком споминів... / зажди! – / бо прийдеться завчасно нам умерти» [2, с. 124].* На мою думку, в цих словах весь Р. Бабовал, поет і людина. Він в жодному разі не нав'язує власного життєвого драматизму, не вимагає співчуття, але від цього ще більше увиразнюється справжність його поезії, поезії любові, ілюзій і затаєності буття. Поетові ноти кохання звучать у неймовірній відповідності до мелодії природи:

заснули райдуги у теплоті твого волосся
і серце розірвалося від музики... [2, с. 124].

Вслухаймось у непросту мелодію поетового серця, спробуймо прийняти такою, якою вона є, в усій дивовижності й неповторності її звуків. Роман Бабовал щиро поділився з нами заплутаними одкровеннями, тривожними передчуттями, формально обравши для цього складну метафоричну обсерваторію, створивши свій міф, свою таємницю, свою казку:

в цій казці я всесильний володар

*невизначене моє царство що границь не знає
нікому не бажано ані лиха ані щастя
я начеб легкодухий бо самотній і старий
зате хто ввійде потайки – умре на місці [2, с. 326].*

Список літератури

1. Астаф'єв О. Передмова // Поети «Нью-Йоркської групи»: Антологія. – Харків: Веста; Видавництво «Ранок», 2005.
2. Бабовал Р. Мандрівники ймовірного: Поезії. – К. : Дніпро, 1993.
3. Біблія або Книги Святого Письма старого і нового заповіту. – М., 1988.
4. Івашко В. Однокрилий янгол // Бабовал Р. Мандрівники ймовірного: Поезії. – К. : Дніпро, 1993.
5. Ільницький М. Український сонях під бельгійським сонцем // Дзвін. – 1990. – № 10.
6. Ницше Ф. Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм // Сочинения: В 2-х т. – М., 1987. – Т. 1.